

Van oeroude stippen en pailletten

Citation for published version (APA):

van den Akker, P. B. M. (2020). *Van oeroude stippen en pailletten*. Paper presented at Carel Blotkamp 75e verjaardag, Netherlands.

Document status and date:

Published: 27/07/2020

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

<https://www.ou.nl/taverne-agreement>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 05 May. 2023

Open Universiteit
www.ou.nl

Van oeroude stippen en pailletten

Voor velen zal het een herinnering zijn: niets zo lekker als de eerste trek van de eerste sigaret. Zo is het ook met onderzoek: de eerste nieuwsgierigheid smaakt het best. Omdat je iets verwacht en zonder de uitkomst te kennen het hallucinerende vermoeden hebt van een stip aan de horizon. Over de stip gesproken: daarover gaat dit stukje, of beter gezegd, over het begin en (voorlopig) eindpunt van haar geschiedenis. Het is niet meer dan een ruwe schets van een imaginair onderzoeksplannetje; het eerste trekje van een onderzoekssigaret.

Vooropgesteld: bij een subsidieronde van NWO zou mijn kleine plan onmiddellijk sneuvelen, want de theorie ontbreekt en er is niet eens een methode. Sorry Carel. En los daarvan: de vermoedelijk oudste stippen dateren van vele duizenden jaren geleden en maken het onderwerp dus prekoloniaal; geldschieters en hun wetenschappers investeren liever in onderzoek naar koloniale en bij voorkeur postkoloniale thema's. Ook binnen het genderonderzoek zou mijn onderwerp geen schijn van kans maken, want of de vroege stippen door mannen of vrouwen zijn geschilderd, is niet te achterhalen. Kon ik maar iets zeggen over de identiteit van de makers, de groep en de tijd waartoe ze behoorden, dan zou mijn plannetje misschien nog passen in een onderzoek naar de context van sociaal-culturele structuren en identiteit. Mooi zou dat zijn. Maar als je de archeologen mag geloven, weten we over de context van die oude stippen in feite niets anders dan dat ze op de wanden van donkere spelonken zijn geschilderd. Dat schiet niet op.

Enfin. Ook eigenwijsheid hoort bij onderzoek en daarom lap ik de moderne subsidievoorwaarden eens een keertje aan mijn laars.

Het gaat ook maar om een schets. Een enkele concessie wil ik wel doen: de onderhavige geschiedenis zou moeten worden verteld aan de hand van iconische, of beter gezegd canonieke stippen. Want zonder een canon worden we bedolven onder een lawine van de kinderen van de tijd. Een geluk is wel dat de stip in de kern zelf nooit is veranderd, ondanks haar enorme staat van dienst; zij is de tomeloos vruchtbare moeder van alle kunsten. Vandaar dat ik het voor deze gelegenheid wel aandurf haar lange geschiedenis samen te vatten in een begin en voorlopig eindpunt, met slechts een enkel stipje daar tussenin.

(1) anoniem, het gestippelde paard, 26.000 - 20.000 v.Chr.

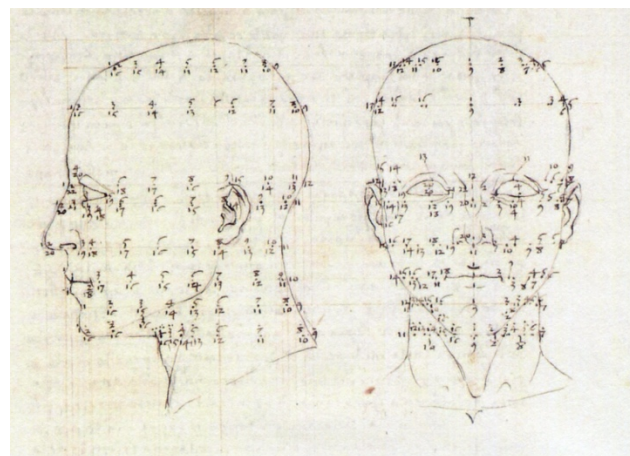
Eerst de oorsprong. Bladerend door het prachtige boek *Art Pariétal. Grottes ornées du Quercy* uit 2010 van Michel Lorblanchet, maakte ik onlangs opnieuw kennis met de oeroude stippen. Het bevat een nauwgezet verslag van de vondsten die deze Franse archeoloog met zijn team heeft gedaan van schilderijen in zo'n dertig grotten in

Quercy, een gebied ten zuidoosten van de Franse Dordogne. Daaronder de twee kilometer lange grot van Peches-Merle met schilderijen uit het laatpaleolithicum, of, om iets preciezer te zijn, uit het zogenaamde Gravettien dat de periode bestrijkt van 28.000 tot 22.000 jaar geleden. De in 1922 ontdekte grotsschilderingen tonen onder andere mensen, paarden, oerossen, mammoeten en bizonen, alle voornamelijk in perfect getrokken silhouet. Daarnaast handafdrukken in negatief, geometrische patronen en ... stippen. Sommige stippen maken deel uit van een figuratieve voorstelling. Andere lijken juist op zich zelf te staan, zoals die bij het bekende gestippelde paard (1), een benaming die ten onrechte suggereert dat het een afbeelding van een soort Knabstrupper is (denk aan het paard van Pippi Langkous). De stippen horen echter niet bij de vacht. De schilder heeft er immers ook de nodige buiten de contouren van het paard gezet. Hun functie en betekenis zijn onbekend, zoals dat geldt voor alle grotsschilderingen.

Een van Lorblanchets observaties trof mij in het bijzonder. Op de rechterraand van de nek van het paard zag hij kleine stipjes, die hij omschreef als 'infimes paillettes', minuscule pailletten. Welhaast onbewust heeft hij daarmee de oorsprong en eerlijk gezegd ook de essentie van de geschiedenis van de stip gevonden. Wie enigszins op de hoogte is van de geschiedenis van de kunst sinds het Gravettien, weet dat ze slechts uit variaties bestaat op hetzelfde thema dat door onze verre voorouders is bedacht. Ik zei het al: in de kern is de stip nooit veranderd.

Neem bijvoorbeeld de stip van Leon Battista Alberti. Hij noemde het de punt en karakteriseerde deze als het kleinste grafische element van de tekenkunst. Wie die kunst wil leren, schreef hij in 1435, moet 'weten, dat de punt een teken is, dat men niet in

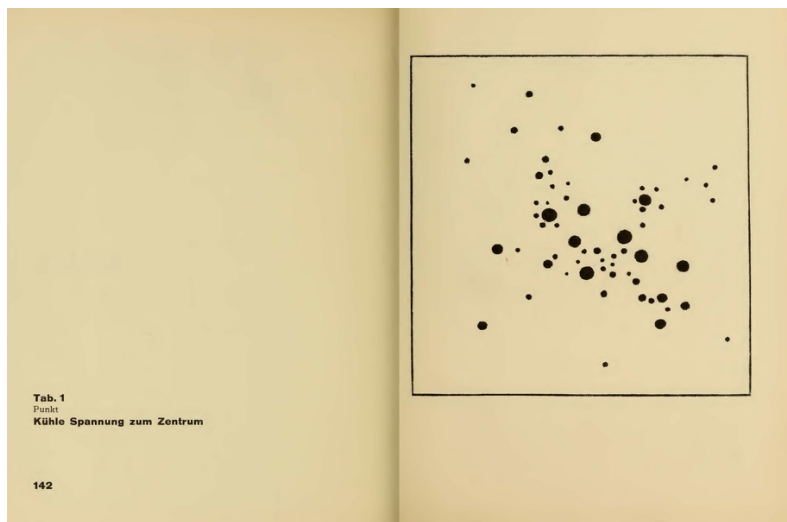
delen kan verdelen. Een teken noem ik hier, al wat zich zodanig op het vlak bevindt, dat het oog het kan zien. Dat de schilder niets te maken heeft met de dingen, die we niet kunnen zien, zal niemand ontkennen.' Met punten kan de schilder lijnen maken, ze vervolgens tot allerlei vlakken samensmeden en daar steeds complexere

(2) Piero della Francesca, pagina uit *De prospectiva pingendi*, 1474

samenstellingen mee maken tot een volledig tafereel aan toe. Geef Alberti maar eens ongelijk. Zijn theorie werd in 1474 met genummerde stipjes in beeld gebracht door zijn landgenoot Piero della Francesca in diens verhandeling over het perspectief (2).

Vijf eeuwen later inspireerde dezelfde basale logica Wassily Kandinsky tot zijn traktaat *Punkt und Linie zu Fläche*. Al meende hij in tegenstelling tot Alberti dat de schilder wel degelijk ook een onzichtbare wereld in beeld te brengen had, toch was ook voor hem de punt het 'Urelement der Malerei' (3). Een 'onzichtbaar wezen'

(3) Wassily Kandinsky, *Punkt und Linie zu Fläche*, 1926, pp. 142-143

noemde hij hem, omdat de punt in materieel opzicht 'gelijk is aan een nul'. De punt zegt iets en tegelijk niets. Hij spreekt en zwijgt. Maar ik denk dat Kandinsky per abuis de oorsprong ervan zocht in het domein van de taal; de punt zou 'zijn materiële vorm in eerste instantie in het schrift [hebben] gekregen'. Met de prehistorische grotschilderingen die vier jaar voor het verschijnen van zijn traktaat in Peche-Merle waren ontdekt, zal Kandinsky hoogstwaarschijnlijk niet bekend zijn geweest. De eeuwenoude voorstellingen getuigen van een groot beeldvermogen, terwijl niets erop wijst dat onze voorouders toen al over een taalvermogen beschikten.

En dan tot slot het voorlopig eindpunt. Ik zou het werk van Peter Struycken kunnen noemen, maar het zal niet verbazen dat ik bij dat van jou uitkom, Carel. Het woord pailletten is immers reeds gevallen met Lorblanchets typering van de prehistorische stippen. Al

geruime tijd vormen die kleine, kleurige, glanzende cirkeltjes de oerelementen op jouw atelier (5). Waar gewoonlijk bouwstenen opgaan in het geheel, laat jij ze hun zelfstandigheid behouden. Vrij naar Kandinsky: de pailletten spreken en zwijgen. In een van de recentere werken laten zich rode pailletten in een verticale strook slechts letter voor letter lezen (4).

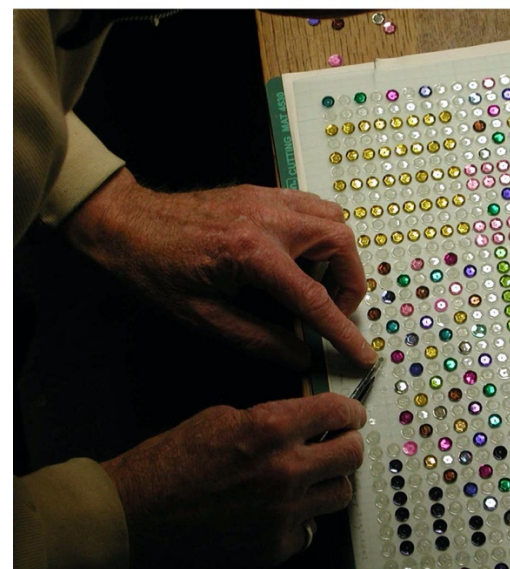
(4) Carel Blotkamp, *Ginkgo Biloba*, pailletten op foamboard, 2019, 133,5 x 55 cm [links]; Paul van den Akker, foto van een Ginkgo Biloba in Utrecht, november 2019 [rechts]

Eenmaal in het geheugen aaneengesmeed echter, roept het woord

g
i
n
k
g
o
b
i
l
o
b
a

alle pailletten in het beeld tot de orde. 'Kijk eens wat ik van je foto hebt gemaakt, met enige vrijmoedigheid' schreef je me in januari van dit jaar. Het betrof een foto van deze Japanse notenboom in mijn straat in de novemberzon die de herfstbladeren goud kleurde. De ginkgo biloba geldt als een van de oudste, prehistorische boomsoorten. Het is wel zo toepasselijk deze in beeld te brengen met stippen zoals de schilder dat sinds mensenheugenis gewend is. Al met al niets nieuws onder de zon.

paul van den akker

(5) Carel Blotkamp op zijn atelier in Utrecht, mei 2003